

BÝT ŽIDEM VE STŘEDNÍ EVROPĚ

Čtvrtá konference Pražského centra židovských studií

V půli října se v Praze v Clam-Gallasově paláci konala již čtvrtá mezinárodní konference Pražského centra židovských studií. Jak se ukázalo, letošní téma „Být dnes Židem ve střední Evropě“, zahrnovalo rozmanité příspěvky, zabývající se charakterem současné židovské identity a kultury, antisemitismem, rekonstrukcí postkomunistických komunit a jejich problémy ve vztahu k větší společnosti až po utečeneckou vlnu. V jednom textu nelze popsat všechny příspěvky, a tak se k některým vrátíme v samostatných článcích.

VIRTUÁLNÍ ŽIDOVSTVÍ

Zatímco historik **RAPHAEL VAGO** z Telavivské univerzity se snažil vyjádřit, do jaké míry lze dnes ještě hovořit o „stavu myslí“, který by zahrnoval „střední Evropu“ a její Židy a zda ještě platí slova maďarského spisovatele Györgyho Konráda: „být Středoevropan znamená brát rozmanitost jako hodnotu“, známý polský novinář **KONSTANTY GEBERT** rovnou prohlásil, že nic takového jako středoevropská židovská kultura již neexistuje. To, co se za ni vydává, jsou podle něj práce (hudba, divadelní kusy či knihy), které většinou produkují Nežidé pro nežidovské publikum a samotní Židé v nich vystupují jako historická zvláštnost, navíc povětšinou spjatá se zkušeností šoa, nebo jako zástupný model pro univerzální problémy. Jako příklad uvedl oblíbený festival židovské kultury v Krakově, kde se sobotní koncert židovské hudby konal ještě před koncem šabesu, takže ti Židé, kteří se ho účastnili a chtěli držet šabes, museli v podstatě utéct. Gebert též připomněl, že většina židovských tvůrců tohoto regionu se nijak neztotožňuje s židovskou obcí a jejich židovství u nich nehraje žádnou roli. „Tam kde není živá obec, nemůže existovat ani živá židovská kultura,“ prohlásil.

Americká autorka a novinářka **RUTH ELLEN GRUBEROVÁ** se po více než čtvrtstoletí zabývá stavem židovských památek v Evropě. Je autorkou knihy *Virtually Jewish: Reinventing Jewish Culture in*

Europe (2002), přičemž termín „virtuálně židovský“ používá podobně jako K. Gebert – pro místo, kde se už Židé příliš nevyskytují. Gruberová ovšem oceňuje snahu o rekonstrukci židovských památek v postkomunistických zemích a edituje důkladně informativní web *jewish-heritage-europe.eu*, který podává informace o minulosti a současnosti židovských obcí ve 48 zemích. **ANDRÁS KOVÁCS**, který vyučuje na Středoevropské univerzitě v Budapešti (v programu o nacionalismu), se na základě svých výzkumů a dotazníků pokusil definovat, jaký je charakter současných maďarských Židů. V rámci celkové populace je pokládá je za průměrně liberálnější a vzdělanější část, jejich ztotožnění s tradičními židovskými hodnotami (tedy náboženstvím, kulturou, jazykem) však považuje za slabé, a tudíž pro budoucnost nepřilíš nadějně.

I historik **MICHAEL L. MILLER** z téže univerzity (viz rozhovor na stranách 6–9) považuje maďarské (lépe řečeno budapeštské) Židy za lidi, kteří se oficiální komunitě a synagoze vyhýbají, ale zmiňuje též část generace narozené v letech 1945–1967, která se o tom, že jsou Židé, dozvěděla až v dospělosti, ale o to usilovněji se pak o svoji identitu zajímala, a poté generace ještě mladší, dnešních třicátníků. Ti se často vracejí k dodržování židovských rituálů, ale přesto zůstávají spíše sekulárními či etnickými Židy než židy ve smyslu náboženském.

Historik **CHAIM FIREBERG** z Telavivské univerzity porovnával antisemitské projevy a pocity ohrožení Židů ve čtyřech evropských zemích – v Británii, Francii, Maďarsku a v Lotyšsku. Na základě průzkumů zjistil, že ačkoli jak ve Francii, tak Velké Británii v nedávných letech rapidně vzrostl počet útoků na Židy, pocity místních Židů se liší: britští Židé se necítí ohroženi a důvěřují vládě, že je na jejich straně, zatímco ti francouzští mají pocit, že míra antisemitismu už je nesnesitelná, přestává mít souvislost se situací na Blízkém východě

a vláda je až tolik nepodporuje. Židé v Lotyšsku, zemi, kde jde dezinterpretace válečné historie ruku v ruce s množícími se protižidovskými útoky, se sice cítí ohroženi, ale nechtějí odsud odejít, neboť cítí politickou podporu a vůli po nápravě, zatímco maďarští Židé jsou postojem své vlády rozčarováni a o odchodu do zahraničí často uvažují.

NACIONALISMUS A SOUPEŘÍCÍ MUČEDNICTVÍ

Politolog **RAFAL PANKOWSKI** charakterizoval ožívání antisemitské ideologie v současných kampaních nacionalistických hnutí (především Národní radikální tábor, Obóz Narodowo-Radykalny, a Všepolská mládež, Młodzież Wszechpolska), které se zásadně podílejí na xenofobní náladě a nynějších demonstracích proti běžencům. Tyto projevy se obracejí proti veškerým znakům „jinakosti“ – tedy i Židům. R. P. hovořil také o situaci na polských fotbalových stadionech, o chuligánech, kteří tu skandují antisemitské a rasistické slogany (viz rozhovor na str. 16).

Politolog a publicista **MICHAEL SHAFIR** z největší rumunské univerzity Babeş-Bolyai ve městě Kluž, který žil v letech 1995 až 2005 v Praze a pracoval v rozhlasové stanici Radio Free Europe/Radio Liberty, je autorem řady publikací, mj. o trivializaci holokaustu v postkomunistické Evropě. Tomuto tématu se věnoval i ve svém příspěvku: hovořil o problému „soupeřícího mučednictví“ či „zatemňování holokaustu“ (*holocaust obfuscation*), který se odehrává v pobaltských republikách (především v Litvě), v Polsku a Maďarsku. Spočívá ve snaze smýt podíl vlastních občanů na vyhlazování Židů během nacismu a ve zdůrazňování utrpení těchto národů během let stalinismu. V této verzi historie jsou si vzhledem k prožitému utrpení všichni rovni.

Prezident Federace židovských obcí v Maďarsku (Mazsihisz) **ANDRÁS HEISLER** seznámil účastníky konference s průběhem ostrého konfliktu mezi židovskou komunitou a představiteli vlády premiéra Viktora Orbána, jenž se odehrával v letech 2013–2014 v souvislosti s přípravou a průběhem akcí k 70. výročí holokaustu v Maďarsku. Hovořil o snaze očistit válečnou minulost – generála Horthyho a lidi spjaté s jeho vládou –, o s ní spojené „válce soch“, tedy o vztýčování kontroverzních pomníků. Jedná se hlavně o sochu, která stojí na budapeštském náměstí Svobody a zpodobňuje Maďarsko jako archanděla

Obálka knihy *Virtually Jewish*.

Gabriela, na kterého se snáší se svými pářaty orel – Německo. Socha nese nápis „Na paměť obětem“ a datum 1944. „To je celé špatně,“ podotýká A. Heisler, „jako by druhá světová válka a holokaust začaly pro Maďarsko až rokem 1944 a předtím se nic nedělo.“ Spor se vedl a vede také kvůli památníku dětským obětem šoa, tzv. Domu osudů, plánovaném v bývalé nádražní budově Józsefváros v někdejší židovské čtvrti. Komunita protestovala jednak proti názvu památníku, který naznačoval, že deportace dětí byly jejich „osudem“ a nikoli výsledkem rozhodnutí konkrétních lidí, a jednak proti pojetí celého muzea, jež by mapovalo průběh holokaustu až od nacistické okupace země, tedy od března 1944, a nezachycovalo předchozí protizidovskou perzekuci nařízenou vládou generála Horthyho. Maďarské Židy v jejich protestu podpořily i mezinárodní židovské organizace a ústy velvyslanců představitelé demokratických vlád.

V současnosti nastal jakýsi „klid zbraň“, Maďarsko předsedá Mezinárodní alianci památky na holokaust (IHRA) a Or-

Kontroverzní památník na budapeštském náměstí Svobody. Foto archiv.

bánova vláda přislíbila státní podporu na opravu židovských památek a hřbitovů.

Za varšavskou komunitu promluvila její předsedkyně **ANNA CHIPCZYŃSKÁ**: ve svém příspěvku nastínila problémy, s nimiž se židovští představitelé setkávají při snaze restituovat zanedbané židovské hřbitovy a ochránit je před totální zkázou či před tím, aby byly zastavěny; konkrétně hovořila o hřbitově v Białystoku, v Kaliszi a starém hřbitově ve Varšavě.

Za Federaci ŽO v České republice promluvil **TOMÁŠ KRAUS**. Na rozdíl od svých kolegů z Polska a Maďarska spolupráci s českou politickou reprezentací (současnou i těmi minulými) chválil a dobře hodnotil i spolupráci s katolickou církví ve společné snaze o restituci církevního majetku.

BĚŽENCIA ŽIDÉ

Z dalších příspěvků zmíníme ty, které souvisely se současnou utečeneckou krizí. Mgr. **ZBYNĚK TARANT** informoval o rozsahu muslimské komunity v ČR: její počet nelze přesně uvést, odhady se pohybují v rozmezí od 1900 po 13 či 19 tisíc a jedná se hlavně o lidi z bývalých sovětských republik, z arabských zemí, z Bosny a Hercegoviny a o Palestince. Tarant zmínil protizidovské projevy muslimů v ČR, které se odehrávají hlavně na webových stránkách, ale současně vybídl k opatrnosti vůči hnutím, která sice vyjadřují podporu Izraeli, ale zároveň podněcují nenávisť k běžencům (Islám v Čechách nechceme).

Závěrečný panel patřil velvyslanci Rakouské republiky v ČR **FERDINANDU TRAUTTMANSDORFFOVI**, velvyslanci ČR v Izraeli **IVO SCHWARZOVI**, izraelskému velvyslanci v ČR **GARYMU KORENOVI** a bývalému izraelskému velvyslanci v Polsku **CVI RAV NEROVI**.

Jejich debata nastínila řadu otázek a problémů, na které nelze v současné době od-

povědět, a pokud, jsou výhledy pro Evropu a její budoucnost spíše pesimistické. Diplomaté hovořili o krizi hodnot a krizi evropanství, která může tvářit v tvář neřízené utečenecké vlně vyvolat návrat ke starým tradičním hodnotám a vyústit (jak už se v řadě zemí a s podporou politiků děje) v nacionalismus a xenofobii. F. Trauttmansdorff

mluvil o tom, jak příliv běženců zvládají v Rakousku – v menším počtu je umísťují po celé zemi a rodiny okamžitě integrují do rakouských komunit a institucí, přičemž rizikovou skupinu (mladé muže ve věku 18–35 let) se snaží monitorovat. Za židovskou stranu vyjádřil protichůdné pocity Cvi Rav Ner – jako Židé nemůžeme být lhostejní k utrpení druhých, kteří prchají před nelidskými podmínkami (sám Stát Izrael přijal dva tisíce zraněných Syřanů), ale současně tento příliv muslimských běženců ze zemí, kde se lidem od malička dostává pod kůži antiizraelská a antisemitská propaganda, může dříve či později znamenat hodně velký problém a konec Evropy, jakou známe dnes.

A. MARXOVÁ